

SOSYALİST DÖNEM TÜRKMEN ROMANINDA BAŞKAHRAMANIN BAĞIMSIZLIKLA SONUÇLANAN YOLCULUĞU

Ahmet GÖKÇİMEN*

Özet

Sosyalist dönemde ilk Türkmen romanı 1937 yılında yazılmıştır. Türkmenistan'da 1937'den itibaren bağımsızlık tarihi 1991'e kadar birçok roman kaleme alınmıştır. Yazılan ilk romandan son romana kadar başkahramanlar incelenirse Türkmen bağımsızlığını anlamak daha kolay olur. Edebi eserin toplumun bir yansıması olduğu tezinden hareket edilirse, sosyalist dönem romanlarının başkahramanlarının serüveni ve bağımsızlık süreci daha iyi anlaşılır. 1937'den 1960'ların sonuna kadar Türkmen romanında üç ana kahraman görülür. Bunlar olumlu tip (müspet tip), olumsuz tip (menfi tip) ve yardımcı Rus'tur. Başkahraman olan olumlu tip sosyalist rejime sıkı sıkıya bağlıdır. Karşısında yer alan olumsuz tip yani (dönemin söylemiyle burjuva tipler: din adamları, yöneticiler ve zenginler) ile şiddetli bir biçimde savaşır. Yardımcı Rus ise olumlu tipe sosyalizmi tanımadığı için kılavuzluk eder. 1953'te Stalin'in ölümüyle başlayan kısmi serbestleşmenin ardından sosyalizmi eleştirmeye başlayan eserler görülür. Buna paralel olarak Türkmen romanında da yardımcı Rus tipi kaybolur. Olumlu ve olumsuz tipin çatışması sürer. 1980'den 1991'e kadar ise olumsuz tip ortadan kalkar. Sadece olumlu tip yerini korur. Ancak söz konusu olumlu tip artık sosyalist rejimi savunmaz. Aksine eleştirel taraflarına dikkati çeker. Örneğin rüşvet gibi. Bu çalışmada yaklaşık 54 yıllık süreçten hareketle başkahramanın özgürlüğe nasıl hizmet ettiği roman örnekleriyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen romanı, kahraman, bağımsızlık, sosyalist realizm.

THE JOURNEY OF HERO RESULTING IN INDEPENDENCE IN TURKMEN NOVELS OF THE SOCIALIST ERA

Abstract

The first Turkmen novel of the socialist era was written in 1937. In Turkmenistan, there were many novels written from 1937 till the independence in 1991. It will be easy to understand Turkmen independence if the heroes of these novels are analysed respectively. If a work of literature is considered a reflection of society, then we can better understand heroes' adventures and their pursuit of freedom in the socialist era novel. From 1937 to the end of 1960 there are three main heroes in Turkmen novels. These are the positive type, negative type and the helper Russian. The positive type, who is the main hero, is loyal to the socialist regime. He harshly fights against the negative type (i.e. the bourgeoisie: men of religion, governors and the rich). The Russian helper, on the other hand, guides the main positive type in his understanding of socialism. With the emergence of limited freedom following the death of Stalin in 1953, we can find criticism of socialism in these novels. The Russian helper type disappears while the conflict between the positive type and the negative one continues. Between 1980 and 1991, the negative type disappears. The only one that remains is the positive type. However, this positive type is no longer the supporter of socialist regime. On the contrary, he draws attention to the negative sides of

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gokcimen@atauni.edu.tr.

this regime, such as bribery. This study is intended to examine how the main hero serves independence in this 54 year process as exemplified by these novels.

Keywords: Turkmen novel, hero, independence, socialist realism.

GİRİŞ

Türkmen edebiyatına roman, sosyalizmle birlikte girer. İlk matbu roman örneği Hıdır Deryayev'in İkbal adlı eseridir. Bu roman, yazarının 1933'te neşrettiği "Köne Türkmen Edebi Dili" adlı yazısı sebebiyle on dokuz yıl hapse mahkûm edilmesinden ötürü yayımlandığı dönemde pek itibar görmemiştir. Bunun neticesinde siyasi sebeplerle Berdi Kerbabayev'in 1940'ta neşrettiği Aygıtlı Edim adlı eseri ilk Türkmen romanı kabul edilmiştir. İlk roman neşrinden itibaren (1937) Türkmen edebiyatında 1960'ların sonuna kadar katı bir biçimde Maksim Gorki önderliğinde 1934'te tüm Sovyetler Birliği bünyesinde sanatın yöntemi olarak belirlenen sosyalist gerçekçiliğin (Sosyalist Realizm) prensipleri uygulanmıştır. Romanda hususiyle Gorki'nin Ana adlı eseri yazarlar için bir numune olur. Gorki'nin eserindeki kahramanlar örnek alınarak, yazarlar kendi kahramanlarını kurgulamışlardır. Ancak sosyalist gerçekçiliğin dayattığı kurallar gereği yazarlar, neyi temsil ettiği, hangi ideolojiyi savunduğu belli olan ve sınırları birbirinden kesin çizgilerle ayrılan son derece siyasi kahramanlar oluşturmuşlardır. Hatta bu kahramanlar uygulanagelen ideolojik sanat görüşü gereği bir karakter olamamış, daha ziyade tip olmuştur. "Her şeyden önce sosyalizmin gerçeğini edebi tipler vasıtasıyla ortaya koyarak komünizm ideolojisini benimsetmeye çalışan şeklen millî, fakat ruhen sosyalist olan Sovyet edebiyatını (s. 4) halkın gayet iyi anlamasına ve sevmesine gayret edilmelidir" (Karakaş, 2008: 462). Karakaş'ı ifadeleri doğrultusunda tipler vasıtasıyla ideolojinin propagandası amaçlanmıştır. Hatta ideoloji Sovyet sisteminin şah damarı ve canı olmuştur (Karakaş, 2008: 463). Özellikle olumlu tip üzerinden yapılan sosyalist rejimin propagandası için sosyalist gerçekçiliğin önemli teorisyenlerinden biri olan Plehanov, birçok estetikçinin savunduğu görüşün aksine ideoloji ve politikanın sanatın değerini düşürmediği tersine esere güç ve kalıcılık sağladığı görüşündedir (Şan, 2004: 105).

Burada sosyalist gerçekçiliğin vazgeçilmezlerinden olan ve ideolojinin aktarıcısı durumundaki tip üzerinde durmak gerekir. Sosyalist gerçekçiliğin ideal tipi "polojitel kahraman" yani "olumlu tip"tir. Rejimin temsilcisi ve savunucusu olumlu tip, eserin merkezini teşkil eden başkahramandır. Onun etrafında biri destekleyen diğeri engelleyen konumuyla iki kahraman tipi daha bulunur. Olumlu tipin karşıt kutbu "otritsatel kahraman" diye adlandırılan "olumsuz kahraman"dır. Bir de olumlu kahramanın rejime adaptasyonunu sağlayan bir nevi sosyalizmi öğretmede kılavuzluk eden "yardımcı Rus" yer alır. Bu üçlü şahıs kadrosunun Türkmen romanı başta olmak üzere birçok sosyalist dönem Türk dünyası romanlarında

örnekleri görülür. Bizim incelememiz bu üçlü şahıs kadrosundan hareketle olacaktır. Bir üçgen oluşturan üç tipin zamanla nasıl parçalandığı ve bağımsızlığa giden sürecin kahramanını nasıl ortaya çıkardığı konusu Türkmen romanından örneklerle üç aşamada izah edilecektir.

BİRİNCİ AŞAMA

Birinci aşamada olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsünün Türkmen romanında katı bir biçimde kullanıldığı dönem kastedilmektedir. Bahsi geçen dönem 1960'ların sonlarına kadar sürecektir. Burada önemli bir detayın altını çizmek gerekir. Acaba yazılan bütün romanlar için bu şahıs üçgeni gerekli midir? Elbette gerekli değildir. Bu durumda hangi eserlerde olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsü yer alır? Sovyet sistemi Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini yönetmeye başladığında gerek nazım, gerekse nesir türlerinde ilk konular: Sosyalizmin benimsetilmesi, özellikle Marksizm, kadın hakları, eşitlik, burjuvanın yıkılması, kapitalizmin reddi gibi meseleler olmuştur. Konusu sosyalist rejimin hangi aşamalardan geçerek, hangi savaşların, gayretlerin sonunda Türk Cumhuriyetlerinde kurulduğunu anlatan romanlarda çoğunlukla olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsüne rastlanır. Bu üçlünün dikkatli bir biçimde incelenmesi aslında sosyalist sistemin kuruluş, gelişme ve çöküşünün izlerini taşır. Birinci aşama üçlü şahıs kadrosunun tam olduğu romanları kapsar. Bu romanlar, sosyalist sistemin kuruluş dönemine ilişkindir. Yani Ekim Devrimi ile Orta Asya coğrafyasında neler yaşandığını, devrimin bölgedeki etkisini, yerleşmesini ve devrimcilerin maceralarını konu edinir. Kuruluş döneminde nasıl bir politika izlendiği ve hangi ideolojinin uygulandığı; olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsüne bakılarak anlaşılabilir. Dönemi daha iyi izah etmek için Hıdır Deryayev'in İkbal, Ata Govşudov'un Ferman, Berdi Kerbabayev'in Avgıtlı Edim, Berdi Sollannıyazov'un Sumbar Akyar ve Beki Seytekov'un Doganlar romanlarındaki kahramanların tablosu verilecektir:

Roman Adı	Olumlu Kahraman	Yardımcı Rus	Olumsuz Kahraman	Zaman	Mekân
İkbal (1937)	Berdi, Uzuk	Sergey	Bekmırat Bay	1915-1921	Marı
Ferman (1939)	Ovezmırat Batır	Stefan Ağa	Dıkma Serdar	1870-1917	Göktepe
Aygıtlı Edim (1940)	Artık Babalı	İvan Çerņişev	Halnazar Bay	1915-1920	Goşa Köyü
Sunbar Akyar (1956)	Yusup	Andrey Andreyeviç	Hacı Bay	1917-1921	Sumbar Nehri kenarı
Doganlar (1961-1965)	Saparmırat	Sergey Yefimov	Gurbanmemmet Serdar	1916-1920	Dörtgöl

Türkmen romanında ve diğer kardeş Türk Cumhuriyetlerinin romanlarında olumlu tipler çoğunlukla yerli kahramanlar olmuştur. Onlar, genelde fakir aile çocukları olup, toprak ve mal sahiplerinin (burjuvanın) zulmü altında ezilen insanlardır. Yaşadıkları sistem bu sınıfa yani sosyalizmin ideal işçi sınıfını köle gibi görür ve haklarını sömürür. Yerli kahraman, kendine bir çıkış yolu arar. Bu noktada devreye yardımcı Rus girer. Yardımcı Rus, yerli kahramanın yaşadığı coğrafyaya bir fabrika işçisi, bir teknisyen ya da bir demir yolu işçisi gibi görevlerle gelip, sosyalizmle ilgili fikirlerini aktaracak kişiler aramaya başlar. Bunun için sosyalist Rus, öncelikle geldiği coğrafyanın dilini konuşur, kültürünü en ince detaylarına kadar öğrenir ve seçtiği kişiye karşı son derece hümanist davranır. Yardımcı Rus'un tavırları, bilgisi, görgüsü ve fikirlerinden etkilenen yerli kahraman devrimci olmaya karar verir. Ardından olumlu kahraman, bölgedeki devrimcilerle iş birliği yaparak olumsuz tipleri/kahramanları yenip sosyalizmi getirir.

Olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsünün Türkmen edebiyatındaki en iyi örneklerinden biri ilk sosyalist gerçekçi roman kabul edilen Berdi Kerbabayev'in Aygıtlı Edim adlı eseridir, diğeri ise Beki Seytekov'un Doğanlar adlı romanıdır. Burada iki romandan örnekler verilecektir.

Berdi Kerbabayev'in Aygıtlı Edim (Kararlı Adım) romanının ilk neşri 1940'ta yapılır. Sonra birkaç kez daha yayımlanan roman, devrimin Türkmen topraklarında nasıl inşa edildiğini konu edinir.

Romanın merkezinde baştan sona halkın talihi, sosyalizm güneşine ulaşmada yürüdüğü karmakarışık yolu, insanlık tarihinde yeni bir inkılâp kapışını açan sosyalist Ekim Devrimi ve vatanperverlik mücadelesi yıllarında Türkmenistan sahalarında meydana gelen savaş, bu savaşta halkın ve partinin oynadığı tarihi rolü edebi kahramanlar vasıtasıyla resmetmek gibi geniş ve çok yönlü problem yer alır. ... Eserde bu merkezi problemi çözmeye esas görevi üstlenen Türkmen çiftçilerinin devrimci oluş sürecinin önemli taraflarını kendi bünyesinde toplayan kahraman Artık karakteridir/tipidir (Tanrıberdiyev, 1982: 2).

Romanın başkahramanı ve olumlu tipi Artık Babalı adlı fakir bir gençtir. Goşa Köyü'nde çiftçilik yaparak geçimini sağlar. Olumlu tipte olması gereken iki vasfı da taşır. Yani Artık, hem ezilen sınıftan gelir hem de yoksuludur. Yazar, Artık'ın yaşadığı evi betimlerken bir yönüyle de ailenin sefaletini gözler önüne serer.

Saçakları eskimiş ve içi dolu halıdan dokunmuş kaşık torbası duvara gerdirilmişti. Onun hemen yanında, yüzü kalay ile nakışlanan sandık, uç dört tane yıpranmış, bazılarının yünü çıkmış ağır yorganların altında iki büklüm olmuş gibi görünüyordu. Pencerenin iki tarafındaki soluk kırmızı renkli iki halı çuval eskimiş görüntüsüyle duvarda eğri büğrü asılı duruyordu. Onların her birinin üzerinde hangi renkle olduğu seçilmeden iki tane küçük

torba zavallı bir görünüşte kanatlarını germiş asılı duruyordu. ... Evin baş kösesinde gülü solmuş kızıl keçe, onun berisinde kenarları yıpranmış kılım, Artık'ın altında saçakları eskimiş, alemine kadar ezilmiş, kenarları kopmuş küçük bir halı döşeliydi (Kerbabayev, 2009: 14-15).

Artık'ın devrimci olmasını temin etmeye çalışan yardımcı Rus tipi Çernişev, bölgede özellikle genç yoksul çiftçilerle diyalog kurar ve onlara sosyalizmi anlatır. Çernişev romanda bölgede yapılması gerekenleri şöyle anlatır: “Şimdi biz hepimiz toplantıya gidelim. Burada biz teşkilatlanmalı ve hep aynı mevzuyu konuşmalıyız. Sovyet’e biz kendi adamlarımızın adaylarını, ezilen halkın yararını koruyan adamları kazandırmaya çalışmalıyız. Bizim Bolşevik partimiz, liderimiz Lenin bizi buna çağırıyor” (Kerbabayev, 1971: 45). Yaşamım sosyalizme adanmış olan Çernişev, uzun gayretlerin sonunda Artık'ı devrimci olmaya ikna eder. Artık ve diğer devrimciler bölgede iki güçlü olumsuz kahraman ile mücadele ederler. Bunlardan ilki Eziz Han'dır. “Milliyetçi burjuva bayrağını taşıyan Eziz Han'ın Tecen'de yaptığı kutlama kendi gücünü görmek içindi. Köyün zenginleri, yaşlıları, ruhanileri, Tecen şehrinin tüccarları ve bazı aç çiftçiler gerçekten de onun peşine düştüler” (Kerbabayev, 1971: 145). İfadelere dikkat edilirse milliyetçi ve burjuva kelimeleri özellikle seçilmiştir. Aslında yazarın Eziz Han'ın yanında sıraladığı zenginler, tüccarlar ve ruhaniler potansiyel olumsuz kahraman tiplerini temsil eder. Genellikle sözü edilen zümrelere mensup kişilerden olumlu kahraman seçilmez. Onlar yani burjuva sınıfını teşkil edenler, sosyalizmin doğası gereği karşıt grup ilan edilmiş ve eserlerde hep menfi tasvir edilmiştir. Eziz Han, Goşa Köyü'nün de içinde olduğu bölgenin yöneticisidir. O, yönettiği bölgenin sosyalistlerin eline geçmemesi için uğraşır. Bu sebeple devrimcilerle sürekli çatışma hâlinindedir. Romandaki ikinci güçlü olumsuz kahraman, Artık'ın köyünün zengin kişisi Halnazar Bay (zengin)'dir. O, köyde toprak ve suyu en fazla elinde bulunduran kişi olarak diğerlerine zulmeder. Köydeki birçok çiftçi onun hizmetinde çalışır. Köydeki yapılan bir su paylaşımında Artık şunları söyler:

Fakat su bölüşümünde hada [su arkını ölçen değnek] paylaşımında, nöbet değişiminde senin aslında, çoğunuzun ağzı mühürlü gibi sanki konuşmaya mani, diliniz bağlıymış gibi sesinizi çıkarmıyorsunuz. Eğer hepimiz birlikte hareket etseydik, her kanaldan kırk elli su payı ayrılmaz mıydı? Mirabın [su dağılımından görevli] hadası bize sıra geldiğinde uzar, zenginlere sıra geldiğinde kısılır mıydı? Halnazar'a benzeyenler iki kat fazla ettikleri yerlerini defalarca sularken, bizim tarlalarımızın üstü toz duman kuru kalır mıydı? (Kerbabayev, 1969: 17).

Artık, obadaki düzene karşı çıkar. Mevcut düzenin hep zenginleri koruyup, fakirleri ezdiğini, su paylaşımı örneği ile ortaya koyar. Halnazar Bay gibi kişiler, kendilerine hizmet eden düzenden memnundur. Bu yüzden suyuna ve toprağına göz koyan Artık gibi devrimcilerin

karşısında yer alır. Ancak sosyalist gerçekçi kaidelere göre olumlu kahraman kazanacağı için Halnazar ve Eziz Han gibi olumsuz kahramanları kötü bir son bekler. Köyde ve Tecen bölgesindeki savaşı devrimciler kazanır. Romanda Artık'ın gözünden bu sahne şöyle betimlenir. *Dumanların arasında dalgalanan al bayrağın üzerinden bütün ülke Artık'ın gözüne gül bahçesine çevrilmiş gibi göründü* (Kerbabayev, 1971: 523).

Beki Seytekov'un Doganlar romanı, sosyalist gerçekçiliğin katı bir biçimde uygulandığı bir eser olarak, olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsünü en iyi örneklerinden biridir. Romanın başkahramanı Saparmırat'tır. İki çocuk babası Saparmırat, babası ile birlikte yaşar ve zor şartlarda geçimini sağlar. Saparmırat devrimin saflarına dâhil olmadan önce ailesinin derdini çeken ve Cüneyt Han'la aynı bölgede yaşayan biridir. Devrim öncesi hayatın her sıkıntısına katlanan mert bir kişidir (Gökçimen, 2011: 104). Bir olumlu tipte bulunması gereken yoksulluk, ezilme vasıflara sahip olan Saparmırat'ın devrimci olmasını sağlayan Rus tipi Sergey Yefimov'dur. "İyi kalpli, doğrulukla, dostunun gönlünü almayı bilen, keskin nazarları düşmana gazapla dolu olan Sergey Mihayloviç Yefimov'un inkılâpçı duyguları öne sürmesi, aydınlık maksadına güç kuvvet veriyor. Hive bölgesinde hüküm süren tepkinin kara güçlerini yok ediyor. İşçi ve çiftçilerin arzuladığı yeni devletin kuruluşu, Sovyet hükümetini yerleştirme tutkusu onu önde olmaya sevk ediyor" (Cumayev vd., 1981: 155).

Sergey, Saparmırat'ı devrimci yapabilmek için ona çok iyi davranır. Hasta babasına doktor getirir. Hatta Saparmırat'ın babası son nefeslerini Sergey'in kollarında verir. Sergey, Saparmırat'ın kızının Kasım'la evliliğinde çok aktif rol oynar. İki fakir gencin evlenebilmesi için devrimcilerden para toplar. Babasından izinsiz kaçan Akçagül'ü affetmesi için aracı olur. Saparmırat da Sergey'i kıramayıp kızını affeder. Romanda Sergey, Saparmırat'la kardeş olduklarını da söyler. "Saparmırat, çay dolu kâsesini elini aldı. Yefimov: Görüyorsun sen temelinden değiştin! Senin başını yerinde tutmak için ben elimden geleni yapmalıyım diyerek şefkat dolu gözlerini Saparmırat'a doğru çevirdi. İkimiz kardeş olduk dedi. ... Biz ayrılmaz kardeş olduk, aynı sütü emmiş gibi olduk diyerek Saparmırat da ona baktı" (Seylekov, 1961: 150).

Saparmırat'ın karşısında yer alan olumsuz tiplerin başında Gurbanmemmet Serdar yani Güneyt Han gelir. Cüneyt Han bölgenin yöneticisi olarak makamını sosyalistlere terk etmek istemez. Bu sebeple devrimcilere karşı mücadele eder. Romanda onun kuvvetini Kabilden. İngilizlerden ve Türklerden aldığı ifade edilir. Romanın sonunda olumlu kahraman mücadeleyi kazanır ve Cüneyt Han Bedirkent'i terk eder. "Cüneyt Han Dörtgöl'de maskara olup kaçtıktan sonra Dörtgöl'ün Bolşevikleri halkı kararlı mücadeleye hazırlamada çok büyük işlere giriştiler Gönüllülerden yeni yeni müfrezeler kurdular. Bu müfrezelere harp eğitimi verildi" (Seytekov,

1965: 690). Örnekte görüleceği üzere romanın tamamında Cüneyt Han'a karşı kullandığı menfi üslubu ile yazar, Cüneyt Han ve yandaşlarının aç kurt gibi çölde gezdiklerini ve Sovyetlerin getirdiği huzurlu yaşamı bozduklarını ifade eder.

İKİNCİ AŞAMA

Olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsünden devrimin kuruluşunu anlatan romanlarda ikinci aşamayı yardımcı Rus'un kopma süreci oluşturur. Yardımcı Rus'un işlevi yerli kahramanı devrimci yapmadır. Ancak 1950'lerden sonra özellikle 1970'lerde yazılan romanlarda Ekim Devrimi'nin nasıl gerçekleştiği teması ikinci sıraya kaymıştır. II. Dünya Savaşı ile Sovyetler Birliği büyük bir ekonomik kayba uğramıştır. Savaş sonrası ülkenin yeniden toparlanması, ekonomik gücün artırılması üretime bağlıdır. Bu bağlamda kolhozlara büyük iş düşer. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Partisi'nin aldığı kararlar artık eserlerde geniş bir biçimde kolhoz temaları işlenir. Yazarlar, kolхозlarda üretim, yapılanma ve yeni sistem gibi konuları ele almaya başlar ve kolhoz romanlarıyla birlikte Ekim Devrimi temaları geri planda kalır. Kolхозlarda çalışan halk, iki kısımdan oluşur. Biri devrimci sınıf, diğeri sosyalist sisteme mahkûm olmuş, hâlâ eskiyi savunan karşıt sınıftır. Bu iki tipin sosyalist gerçekçilikteki karşılığı olumlu ve olumsuz kahramandır. Dolayısıyla yardımcı Rus tipine ihtiyaç yoktur. Çünkü eserlerde işlenen konulara paralel bir biçimde şahıs kadrosu oluşur. Kolхозların sosyalist bir ülkenin kurumları olması sebebiyle ortada karşıt bir ülke ya da yeni bir başlangıç ve mücadele yoktur. Bu durumda ezilen ve yoksulluğa mahkûm bir sınıf da yoktur. Artık sosyalist ülke belli bir gelir düzeyine sahiptir ve eşit bölüşüm vardır. Bu durumda kolhoz romanlarının yazılmasıyla birlikte yardımcı Rus'un işlevi tamamlanmıştır. Eserlerde ona ihtiyaç yoktur. Başkahraman zaten sosyalist sistemin içindedir ve onun bir parçasıdır. Başkahramanın devrimci bir Rus tarafından sosyalizmin saflarına çekilmesine gerek kalmamıştır.

Konusu kolhozlar olan olumlu ve olumsuz kahramanın çatışmasını konu alan romanlara Ata Govşudov'un Köpet Dağın Eteğinde, Pomma Nurberdiyev'in Gatakar, Ata Atacanov'un Çakmak, Nargılıç Hocageldiyev'in Gülle Değen Sünbüller ve Aman Kekilov'un Sırlan Bulut'u örnek olarak verilebilir. Bu romanların olumlu, olumsuz kahraman tablosu şöyledir:

Roman Adı	Olumlu Kahraman	Olumsuz Kahraman	Zaman	Mekân
Köpet Dağın Eteğinde (1952)	Hoşgeldi	Elli	1945-194	Teze Durmuş Kolhozu
Gatakar (1965)	Magtım Çanyev	Eşekgulu	Sosyalist dönem	Gatakar Köyü
Çakmak (1971)	Batman	Medemin Molla	1930'lar	Gökçe Köyü
Gülle Degen Sünbüller	Gülgeldi	Şihim	II. Dünya Savaşı	Çaşgın Köyü

(1974)			Yılları	
Sırlan Bulut (1978)	Magtım	Oratdı Bay	1925-1926	Köşi Köyü

Yukarıda adları geçen eserlerden ilk kolhoz romanı sayılan Köpet Dağın Eteğinde ile Gülle Degen Sünbüller'den örnekler verilecektir.

Köpet Dağın Eteğinde romanında Ata Govşudov, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılandırılan kolhoz temasını ayrıntılı bir biçimde ele alır. Romanda, ziraat eğitimi tamamlayıp obasına dönen olumlu kahraman Hoşgeldi'nin maceraları ve kolhozdaki üretimi artırma vakaları işlenir. Hoşgeldi, yirmi üç yaşındadır. Orsgeldi'nin oğludur. Yazar, baba ve oğlun isimlerini çok titizce seçmiştir. Olumlu kahramanın babasının adının anlamı “Rusgeldi”dir. Oğlunun isminin manasını babasıyla bir araya getirince sosyalist rejimin bir çeşit propagandası ile karşılaşırız. Yani Rusgeldi'nin oğlu hoş gelmiştir. Dolayısıyla köye hoş gelen sosyalist rejimdir. Hoşgeldi'nin yetiştiği yer Moskova'dır. “Hoşgeldi'nin güçlü bir rejim savunucu olmasının arkasında yatan önemli bir faktör de Moskova'da eğitim görmesidir. Sosyalist Rusya'nın başkenti ve kalbi olan Moskova'da bulunmak o dönemde her komünistin hayalidir. Hoşgeldi'nin Moskova maceraları, kolhozdakiler ve özellikle yaşlılar tarafından bir merak odağıdır” (Gökçimen, 2007: 183).

Hoşgeldi, obasına döndüğünde eski zihniyeti savunan sosyalizmi tam olarak özümsememiş kişilerle karşılaşacağını farkındadır. Yani bir olumlu kahraman olarak, karşısındaki olumsuz tipleri bilen bir sosyalisttir. “Hoşgeldi, önceki ziraat mühendisleri gibi kendisinin de çoğu meselede onların zıt fikirleriyle karşılaşacağını o sırada düşündü” (Govşudov, 1956: 41). Hoşgeldi, köyde eski fikirlerle savaş, eğitim ve ziraat sahasında yenilikler olmak üzere birçok meselede sosyalist sistemin beklentilerini gerçekleştirmek için hareket eder. O, sosyalizmi kabullenememiş kişiler için şöyle düşünür: “Eski kapitalist toplumun düşüncesi, halâ kafasında kalan insanlar var. Eski örf âdetlere inanmak, hurafeye inanmak gibi inançların hepsi geçmiş toplumdan kalmıştır, işte bunları ortadan kaldırma konusunu düşünmek gerek. Doğru olmak yetmez. Bu yolda sen bilimi rehber edinip yürümelisin” (Govşudov, 1956: 277). Hoşgeldi, fikirleriyle aslında olumsuz kahramanların sosyalist bir bakış açısıyla teşhisini yapar ve meselenin kapitalizmden kaynaklandığını savunur. Ona göre sosyalist bir toplumda sadece bilim kılavuzdur ve rejimin bilimsel düşüncenin önünde engel olarak gördüğü her çeşit dinî inanış, örf, âdet, halk inanışı gibi konular ortadan kaldırılmalıdır.

Hoşgeldi'nin karşısında yer alan romandaki en önemli olumsuz tip Elli Zamanov'dur. Elli, sosyalist rejimin düşman olarak gördüğü dinî zümreye mensup bir ailenin çocuğudur ve kolhozda başkan Pökgen Ağa'nın yardımcısıdır. Hoşgeldi'nin gelişine çok memnun olmaz. Elli,

gerçekleştirmek istediği kolhoz başkanlığı başta olmak üzere birçok planına Hoşgeldi'nin taş koyacağını düşünür. Elli kolhozda çeşitli kötülükler yapar. Mesela o, Hoşgeldi'nin sevdiği kızı elinde almaya çalışır. Pökgen Ağa'yı Hoşgeldi'ye karşı doldurur, kolhoz koyunlarının telef olmasına sebep olur. Romanda yaptıkları bir bir ortaya çıkınca Elli kaçır ve saklanır. Ancak aramalar sonunda bulunur ve cezalandırılır. “Niyeti bozuk Elli Zaman, uzun süre kaçıp gizlenemedi. Açık göz komünistler ve ak yürekli kolhozcular Elli Zaman'ın yüzünün kalın perdesini yırttılar. Onun kolhozun düşmanı olduğunu herkesin önünde açıkladılar. Elli Zaman'ın adaletli Sovyet Mahkemesi tarafından cezası verildi” (Govşudov, 1956: 402). Örnekte görüleceği üzere olumlu-olumsuz kahraman savaşında olumsuz tip cezasını bulmuş ve zaferi her zaman olduğu gibi olumlu tip kazanmıştır.

Nargılıç Hocageldiyev'in Gülle Değen Sünbüller romanı II. Dünya Savaşı yılları cephe gerisinde kolhozların yüklendiği misyonu ve onların üretimini anlatır. Romanın olumlu tipi kalabalık bir ailesi olan, fakir Gülgeldi'dir. Savaşa yardım maksadıyla obalardan iyi atlar toplanır. Gülgeldi de ailesinin üzülmelerine rağmen atını devlete verir. Ona göre atının kapısında olmasına sebep Bolşeviklerdir. “Bolşevik geldikten sonra kendi ekmeğimi yedim. Yağmacılar ateşe verende etrafımı Bolşevik korudu. ... Bolşevik olmasa o at benim kapımda tek gün durur muydu?” (Hocageldiyev, 1974: 10). Köyde kolhoz kurulmasına ön ayak olan diğer bir olumlu tip İlyas Murt'tur. O, kolhozların önemini şöyle izah eder:

Yoldaşlar, Şuralar Hükümeti'nin [Sovyetler Birliği] her yerinde fakir çiftçiler, orta zenginlikteki çiftçiler birleşip, kolhoz kuruyorlar, işe ait mallar ortak olmalı. Çalışma kuralları genel olmalı. Tüm oba birlik olup ekin ekmeli. Bu vakte kadar sizin kurulu bir binalı yeriniz de yoktu. Kışın bir yere, yazın bir yere göçerek yaşıyordunuz. Şimdi bir binada oturuyorsunuz. Devlet; traktör, pulluk verir. Tarımla uğraşırsınız. Sizin Çaşgın obanızda iki kolhoz kurulması kararı alındı (Hocageldiyev, 1974: 23-24).

İlyas'ın sözlerinde “komün” kavramı anlatılır ve sosyalizmin benimsediği birlik, eşitlik fikirlerine gönderme yapılır. Diğer taraftan kolhozun temelini atacak sınıfın fakir ve orta sınıf çiftçiler olması, olumlu tiplerin hangi sınıftan geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda, olumsuz tipin de karşı çıkacağı zenginlik, eşit bölüşme gibi noktaları işaret eder. Romanda karşıt zümrenin neler yaptığı şöyle anlatılır: “Kolektifleştirme işi, Tecen'de iki ateş arasında sürüyordu. Bir taraftan her obanın içinde küçük savaşlar oluyordu. İkinci taraftan kolhozların her yerde kurulmaya ve yayılmaya başlaması zenginlerin, düşmanların aktif şekilde harekete geçmelerine sebep oldu. Onlar, ellerine silah alıp, yağmacılığa başladı” (Hocageldiyev, 1974: 30).

Romanın olumsuz kahramanlarının başında Şihim gelir. O, diğer bir olumsuz kahraman olan Baymırat Serdar'ın destekçisidir. Romanda şöyle tanıtılır: “Şihim tam bir yağmacıydı. O, ömrünün çoğunu ata binmekle ve silah kuşanmakla geçirmiş. Fakat o, silahı savaş için kuşanmıyordu. Şihim onun için geçim vasıtasıydı. O, hırsızlık ve talanla geçimini sağladı. ... Devrimden sonra onun müşterisi oldukça çoğaldı. O, varlıklıların elinde oyunağa dönüverdi” (Hocageldiyev, 1974: 73). Baymırat Serdar, varlıklı bir kişidir. Sosyalist ülkede II. Dünya Savaşı hüküm sürdüğü için mevcut boşluklardan faydalanıp mallarını kaçırmaya çalışır. “Bari Şihim’i da bulayım. Ne isterse vereyim. Orazgılıç’ı öldürteyim. Kendim de malımı, mülkümü sınırdan geçireyim ve çocuklarımı toplayayım. Bolşevik’le ondan sonra yaparım savaşı” (Hocageldiyev, 1974: 72). Olumsuz tip Baymırat Serdar’ın fikirlerine dikkat edilirse onun sosyalizmle ilgisi yoktur ve kolhoza da katılmak istemez. O, Bolşeviklerle savaşmayı düşünür. Asıl maksadı malını ve zenginliği kolhozlara kaptırmamaktır. Bu gayeye ulaşmak için birikimini, sınırdan ülke dışına kaçırmaya çalışır. Ancak Kızıl Ordu güçleri onun gibilerinin peşine düşer ve cezasını verir.

ÜÇÜNCÜ AŞAMA

Olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlemesinin son aşamasında sadece olumlu kahraman varlığını korur. Yukarıda kolhoz romanlarıyla yardımcı Rus’un işlevinin sonlandığı görülmüştür. Üçüncü aşamada ise olumsuz kahraman fonksiyonunu kaybeder. Aslında bu süreç 1970’lerde birkaç romanla başlar. Ancak asıl zirveye ulaştığı dönem 1980-1991 arasındır. Bahsi geçen yıllarda yazılan romanlarda sadece olumlu kahramanın maceraları anlatılır. Türkmenistan’da resmî olarak 1924’ten beri sosyalizm hâkimdir. Ülkede ilk nesilden itibaren üç kuşak gelmiştir. Devrimi ilan eden ve ilk sırayı alan yaşlı kuşak ölmüş ya da işlevini tamamlamıştır. II. Dünya Savaşına katılan ve Stalin’in fikirleri doğrultusunda 1937 katliamlarından kurtulmuş, hayatta kalmış ve devrim öncesini görmüş ikinci kuşak yaşlanmıştır. Ardından gelen üçüncü kuşak, 1980’lerin kuşağı ise devrim öncesini tanımayan, bütünüyle sosyalist bir ideoloji içerisinde doğmuştur. Dolayısıyla üçüncü kuşağın mücadele edeceği olumsuz tipler, yıllarca süren savaşlar sonunda yok olmuştur. Aslında sosyalist sistem, geçirdiği süreçlerle son aşamada olumsuz kahramanı imha etmiştir. Çünkü devrimle mücadele edecek, malını, mülkünü, dinî kimliğini savunacak ve otoritesini koruyacak, yani olumsuz kahraman olacak insanlar kalmamıştır. Bu zümreler adına asimilasyon tamamlanmıştır. Sosyalist rejim burjuva kalıntısı saydığı zümreleri sisteme adapte etmiştir. Geride bilinçli ya da bilinçsiz sosyalist rejime mahkûm insanlar kalmıştır. Üçüncü ve yeni kuşak işte bu ortamda neşet etmiştir. Bu kuşak aynı zamanda Kruşçev’le başlayan Gorbaçov’la tamamlanan serbestleşme sürecine de tanık olmuştur. Dönem romanında bu toplumsal hadisenin bir yansıması olarak

sosyalist gerçekçiliğin katı kurallarının da terkiyle yeni bir süreç yaşanır. Bu süreç üç biçimde şekillenir.

1. Olumlu Kahramanın Maceralarını Anlatan Romanlar

1980'lere gelinmesine ve birçok değişime rağmen Türkmen romanında bazı yazarlar, eserlerinde nostaljik bir üslupla sosyalizmin ilk günkü tazeliğiyle yaşadığını, hiç pörsümediğini ve değişmediğini savunurlar. Bu yazarlar, toplumda yaşanan birçok problemi, sosyalizmin tükenişini, göz ardı edip, ütopyik bir yaklaşımla romanlarında olumlu tipin başından geçen rejimi öven vakalar kaleme alırlar. Bu gruba Gılıç Kuliyev'in Giciken Ökünç, Nazar Geldiyev'in Sekizyabın Mukamı ve Hangeldi Garabayev'in Çölün Demi romanları örnek olarak verilebilir.

Gılıç Kuliyev, Giciken Ökünç adlı romanını 1985'te neşreder. Romanın anlatı zamanı 1970'li yıllardır. Ana mekânları ise Aşgabat ve Bereket kolhozlarıdır. Romanın başkahramanı devlet çiftliğinde yönetici olan Bayram Çarıyevîç'tir.

Giciken Ökünç'te kolhoz yaşamı eksenine oturan vaka, sosyalist gerçekçi metoda uygun yazılmamıştır. Kolхозlarda dürüst çalışma ve yıllık planı tamamlama konusuna yoğunlaşan roman, Türkmen edebiyatında bir yenilik yapmamıştır. ... Giciken Ökünç romanının şahıs kadrosu olumlu-olumsuz tipler şeklinde düzenlenmemiştir. Eserin anlatı zamanı 1970'ler olduğundan artık yönetim için çatışma unsuru olacak olumsuz tipler yani hanlar, mollalar ya da diğer yöneticiler yoktur Bu sebeple romanda sadece sosyalist rejim için çalışan şahıslar vardır (Gökçimen, 2011: 325-326).

Buradan da anlaşılacağı üzere Giciken Ökünç'te tek taraflı bir biçimde sadece sosyalizm yanlısı kahramanın yaşamı mevcuttur.

Nazar Geldiyev'in Sekizyabın Mukamı romanı 1991'de yayımlanır. Romanın başkahramanı Aşır'dır. Romanın anlatı zamanı 1950 sonrasıdır. Sekizyabın Mukamı'nda sosyalist ülkede yaşayan Aşır'ın evliliği anlatılır. Olumsuz tip kavramı olmadığı için eserde çatışma da söz konusu değildir. Sadece sosyalist sistem içerisinde ondan rahatsız olmayan bir kişinin yaşamından bir kesit alınmıştır.

Hangeldi Garabayev'in Çölün Demi 1991'de neşredilir. II. Dünya Savaşı yılları sonrası Türkmen obalarında yapılan hayvancılığı konu alan romanın başkahramanı mühendis Garlı'dır. Onun asıl gayesi hayvancılığın kalitesini ve sayısını artırmaktır. "Çölün Demi romanında olumlu ve olumsuz kahramanların hatları net bir biçimde çizilmemiştir. Sosyalist sistem içerisinde yaşayan halklar, rejimin onlara uygun gördüğü bölgelerine bağlı işlerde çalışırlar" (Gökçimen, 2011: 403). Yukarıda verilen üç roman örneğine dikkat edilirse sadece olumlu kahramanın vakalarına yer veren, son derece monoton, bir yenilik getirmeyen ve birbirini tekrar

eden eserler olduğu görülür. Bahsi edilen konular dönemin aynı başlığa giren romanları için de geçerlidir.

2. Sosyalist Ülke Vatandaşı Kahramanlar Vasıtasıyla Sosyalist Sistemin Eleştirisinin Yapıldığı Romanlar

Sosyalist dönem Türkmen edebiyatında 1980 sonrası başkahraman ülkenin vatandaşı olan ve sosyalist sistemi eleştiren romanlar yazıldığı görülür. Bu romanların ilk örnekleri 1970’li yıllarda yayımlanır. Sosyalizmi eleştiren romanlar iki önemli problemi ele alır. Birincisi II. Dünya Savaşı’nın zafer olmadığı, ikincisiyse çoğu sosyalist ülkeleri kasıp kavuran en aşağıdan, en tepeye kadar yayılan ve tüm halk tarafından alınıp verilen rüşvet meselesidir. Bu romanlara Berdinazar Hudaynazarov’un Gumlular ve Oraz Yagmır’ın Duman Daganda adlı yapıtları örnek olarak gösterilebilir.

Berdinazar Hudaynazarov’un Gumlular adlı romanı ilk kez 1970’te neşredilir. Eserin birçok baskısı yapılır ve çeşitli dillere tercüme edilir. Cengiz Aytmatov gibi simgesel bir üslup ile konuları anlatan ve eleştiriler yapan Hudaynazarov, eserinde Ankar Ağa ve Keyik Gelin üzerinden cephe arkasını resmeder ve II. Dünya Savaşı’nı farklı bir yönden değerlendirir. Gumlular yazılana değin Türkmen edebiyatında II. Dünya Savaşı’nı anlatan romanlar hep zaferden, başarıdan, Almanların yenilgisinden söz eder. Hadisenin böyle olmadığını ilk kez eleştirel bir dille Gumlular haykırır. Üç oğlunu savaşa yollayan Ankar Ağa’nın sadece bir oğlu cepheden döner. Cepheye ölen oğullarından biri de Keyik Gelin’in kocasıdır. Hatta romanda üç oğlunu cepheye yollayıp, üçü de dönmeyen aileler de vardır. Romanda savaş, eleştirilmeden önce sosyalist sistem hedef alınır. Ankar Ağa ile Sancar Siyasi aralarında Ateistler birliği faaliyetlerini konuşurlar. “Kızgın asabi liderler vardı. Beni Allahsızlar birliğine üye yapmaya çalışan liderler de vardı o zamanlar. Şimdi hatırlayınca bir yandan gülmek geliyor içinden bir yandan da sinirleniyorum onlara” (Hudaynazarov, 2002: 82). Romanda sistemde çalıştırılıp, sonra bir köşeye itilen, değersizleştirilen insan kavramına gönderme yapılır. “Hayattayken gücü kuvveti yerindeyken insanları eşek gibi çalıştırıyorsun. Ölünce de bir köşeye alıyorsun” (Hudaynazarov, 2002: 90). Gumlular’da annesi babası Türkmen olup da Türkmence bilmeyenler, 1937 katliamları, sosyalist düzende her şeyin bir statüko ve kurallar yumağı çerçevesinde yapıldığı gibi konular eleştirilir. Diğer yandan savaşın bir zafer olmadığı aksine arkada birçok yıkıma sebep olduğu vurgusu yapılır. Savaş esnasında cephe gerisindekiler ellerinde avuçlarında ne varsa Stalin’in emriyle cepheye yolladıkları için büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Obalarda dul kadınlar, evlatlarını kaybetmiş anne babalar, çoğalmıştır. Evlenecek erkek kalmadığı için yıllarca bir obada bir çocuk dünyaya gelmez. “Savaş başlayalı üç sene oldu. Üç senede şu büyük köyde doğan çocuk sayısı da üçten fazla değil, Köyün genç

delikanlılarının yetmişten fazlası üç sene içinde vefat ettiler. Elliden fazla genç gelin dul kaldı. Yollu'dan başka şu son yıllarda evlenen birisini söyleyebilir misiniz?" (Hudaynazarov, 2002: 345). Örnekte sadece bir köyden cepheye giden gençlerin ve ölenlerin rakamı verilir. Bu romandaki bilgiler bütün Türkmen obaları için geçerlidir. Cephedeki ölümlerin neticesinde tarlalarda, bağlarda çalışacak erkek kalmadığı için bütün iş kadınlara kalır, üretim çöker, sefalet gittikçe artar. Romanın total olduğu için savaşa katılmayan kahramanı Yollu'nun ağzından savaş şöyle yorumlanır: "Savaş bittikten sonra 'ben savaş denen bu korkunç olay herhalde bilmeyerek istemeyerek başlamıştır' diye düşündüm. Savaşın yıllarca süren ve insan hayatında derin izler bırakan bir felaket olduğuna aklım ermiyordu" (Hudaynazarov, 2002: 206).

Oraz Yagmır'ın Duman Daganda adlı romanı 1989 yılında neşredilir. Eserde Pendi bölgesi parti sekreteri Hekim Hekimoviç ile Moskova'da tıp eğitimini tamamlayıp doktor olarak Pendi'ye gelen Kasım Kuliyeviç'in aralarında geçen çatışma anlatılır. Kasım, Hekim'in Pendi bölgesinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ve ciddi anlamda rüşvet aldığını tespit eder. Hekim hakkında bir dosya hazırlar ve Moskova'ya yollar. Soruşturma neticesinde Hekim görevinden uzaklaştırılır. "Parti, Sovyetler ve toplum bünyesindeki göz boyama rüşvet, tanışlık, tarafını kayırma imzasız raporlar, insanların girişimini, vatandaşlığını sorgulayan fitne, kısacası toplumumuzu duman örttü. Romandaki kahramanların çoğu [gerçek] hayatta da böyle davrandılar" (Geldiyev, 1989: 259). Geldiyev'in yazısının devamında romanda anlatılanların yazarın şahit olduğu vakalar olduğu belirtilir. Romanda Rahman Ağa vasıtasıyla partinin, işçilerin sistemin adamı gibi görünüp de kendi çıkarlarını düşünen insanların olduğu belirtilir.

Biz nereye gidiyoruz? Bu soruya ilk zamanlarda Rahman Ağa'nın kendi cevap veremez oldu. Devlet denilen, parti denilen işçisinin olsaydı, bu ikisi emekçinin kaygısını çekmesi gerekmez miydi? Bu gidişat sağlam gibi! Aslında bunların hepsi söze başladığında ya başında ya da sonunda "halkım", "partim" demeyi huy edinmişler. Ancak bu işte söz var ama...! Sözün başka, işin başka olursa bu durum iyi değildir. Bir ayağı kayıkta, bir ayağı kenarda denilmesine benziyor (Yagmır, 1989: 103).

Örnekte görüleceği üzere sosyalist ülkenin içine düştüğü durum olduğu gibi anlatılmıştır, Ülke yöneticilerinin sözde halkçı, parti ilkelerine bağlı görüldüğü ancak işte buna riayet etmediklerini çıkarlarını, ceplerini düşündükleri ifade edilir. Dolayısıyla partinin halkın ve işçinin partisi olduğu sözde kalmış, sistem dejenere olmuştur.

Sosyalist sistemi eleştiren ve II. Dünya Savaşı'nı yerden yere vuran romanlar, bağımsızlığa hizmet etmiş eserlerdir. Bu eserler sayesinde sistemin kendi ayakları üzerinde durmadığı, sarsıldığı teması vurgulanmıştır. Ayrıca aşağıda bahsi geçecek olan bağımsızlığa ışık tutan romanların yazılmasına da öncülük etmiş ve katkı sağlamışlardır.

3. Bağımsızlığa Işık Tutan Başkahramanların Romanları

Türkmen edebiyatında 1980'lerde temaları açısından yukarıda adı geçen romanlardan farklı olarak yeni eserler yazılmaya başlar. Bu romanlarda daha önce sürekli işlenen sosyalist rejimle ilgili birbirini tekrar eden konular bir kenara bırakılır. Yazarlar, daha çok tarihe ve geçmişe yönelirler. Ülkede süren kısmi serbestleşmenin de verdiği imkânlarla Türkmen romancıları daha önce rejimin baskıları ve yönlendirmeleri sebebiyle nüfuz edemedikleri bakir bir sahaya adım atarlar. Türkmen tarihinin Selçuklulara kadar uzanan periyoduna ilişkin eserler kaleme alınır. Her yazılan tarihî romanla, millî bilinç ve tarih şuuruna hizmet edilir. Bu romanların satır aralarında yazarlar, kahramanları vasıtasıyla bağımsızlık mesajlar verirler. Bahsi geçen romanlara Atacan Tagan'ın Saragt Galası, Yazmırat Memmediyev'in Şapak, Memmet Seyidov'un Kesearkaç, Tırkiş Cumageldiyev'in Gara Yıldırım ve Esen Atayev'in Zulmat Tününde adlı eserleri örnek verilebilir.

Romanın Adı	Başkahraman	Zaman	Mekân
Saragt Galası (1980)	Govşut Han	1855	Saragt Kalesi
Şapak (1980)	Ataşir, Govşut Han	1800'lü yıllar	Takır Köyü
Kesearkaç (1987)	Ahal	Zaman belirsiz	Kesearkaç
Gara Yıldırım (1989)	İşret	18. yüzyıl	Bağaca Obası
Zulmat Tününde (1991)	Ocar Bahsi	1210	Merv

Türkmen folklorunu ve tarihini derinlemesine elen alanlardan biri olan yazar Atacan Tagan, Saragt Galası romanının başkahramanı Govşut Han'la ilgili bir eser yazmasının sebebinin şöyle izah eder:

Büyük Ekim Devrimi'nden önce Türkmenistan'da derinlemesine yaygın bir hiçimde yazının olmaması. Türkmen halkının tarihini öğrenmeyi, o konularda eser yazmayı zorlaştırıyordu. Buna göre 19. asrın ortalarında ve ikinci yarısında bir kısım hatalarıyla birlikte, dağınık boyları birleştirme çabasıyla, halkı yabancı yağmacıların tehdidinden korumasıyla, içeride tertip ve düzeni sağlayarak tarım-hayvancılık işlerine önderlik eden kendi devrine göre büyük işler başaran Govşut Han gibi adı halk arasında bu güne kadar hep bilinen şahsın biyografisini genişçe öğrenmeye yardım edecek tarihi kaynaklara az rastlanır (Tagan, 1980: 2).

Yazar, yukarıda sözünü ettiği Türkmen tarihinin önemli bir hanının hayatını yazmak ve genç nesle tanıtmak ister. Çünkü Govşut Han Türkmen tayfalarının birliği, bağımsızlığı için

büyük savaşlar vermiş biridir. Yazarın onu anlatan bir eser kaleme almasında tarihe ışık tutma ve bağımsızlık mesajı verme gibi kaygılar gizlidir. Tıpkı Tagan gibi diğer tarihî konularda roman yazan yazarlar da aynı amacı taşırlar.

Govşut Han konusunda eser kaleme alan diğer bir romancı da Yazmırat Memmediyev'dir. Memmediyev, Şapak adlı romanında Tagan'ın yolunu izlemiş ve yeni kahramanlar ve bakış açısıyla çok değerli bir eser yazmıştır. Eserine devrin birçok tarihî şahsiyetini kahraman yapmıştır. Örneğin Türkmen şairlerinden Mollanepes ve Meteci gibi. Romanda Merv, Ahal, Saragt ve Meşhet gibi mekânlara dağılmış Türkmen boylarının Govşut Han önderliğinde İran'a karşı verdiği mücadele anlatılır. Eserin birçok yerinde Türkmen bağımsızlığına işaret eden şiirler, ifadeler yer alır. Mesela Türkmenlerin büyük şairi Mahtumkulu'nun dizeleri ile birlik ve bağımsızlık vurgusu yapılır.

Teke, Yomut, Gölken, Yazır, Alili,

Bir devlete kulluk etsek beşimiz (Memmediyev, 1980: 38).

Mahtumkulu'ya ait şiirden alınan iki dizede Türkmenlerin bir çatı altında olması ve dağınık tayfaların bir devlet kurması gerektiği fikri belirtilir. Aslında bu romanın yazıldığı yıllarda sosyalist devlet bünyesinde Türkmen tayfaları bir idiler. Ancak şairin ifadelerinin altında yatan asıl maksat Türkmenlerin kendilerine ait bağımsız bir devlet düşüncesidir. Memmediyev, sosyalist dönem olmasına rağmen rahat bir biçimde bağımsızlık fikrini savunur. Romanın önemli kahramanlarından olan büyük Türkmen şairi Mollanepes, Teke Türkmenlerine yaptığı konuşmada tek başına hareket etmenin yanlışlığını belirtir ve birlik olmaya çağırır. “Mahtumkulu tüm Türkmen boylarını göz önünde tutar. Sizse bugün kendi Teke'nizin sözünü ediyorsunuz. Aslında Yomut, Ersarı, Sarık ve diğerlerinin hanları ve beyleri de böyle düşünür” (Memmediyev, 1980: 38). Bu sözlerde Mollanepes, birleşmeyen Türkmen boylarını eleştirir. Bu Türkmenlerin tarih boyunca yaşadıkları temel problemdir. Dağınık oldukları için güçsüz kalmış, kolayca yağmalanmışlardır. İşte bu sebeple Mollanepes, birlik ve güçlü olunması yani bir devlet kurulması fikrini savunur. Örneklerden hareketle Şapak romanı bağımsızlık yolunda dönemi için kayda değer bir eserdir. “Yazmırat Memmediyev'in Şapak romanı tarihi bir vaka üzerinde şekillenen sosyalist gerçekçiliği kırmış bir eserdir. Türkmen romanında 1980'lerde millî bilinç oluşturma adına “Şapak” da üzerine düşen vazifeyi yapar” (Gökçimen, 2011: 288).

Başkahramanı vasıtasıyla bağımsızlık fikrine gönderme yapan diğer bir romanda Gara Yıldırım'dır. 1989'da neşredilen romanda bolca tarihî ve folklorik materyal kullanılmıştır. Kurgu kahramanların yanına tarihî şahıslar da yerleştirilerek zengin bir şahıs kadrosu oluşturulmuştur. Romanın başkahramanı İşret hayalî bir kahramandır. Ancak onun karşılaştığı

ve tanıştığı bazı kişiler Türkmen bağımsızlığı ve tarihi için önemli isimlerdir. Romanda bağımsızlık fikrinin Türkmenlerin birliği fikrinin ilk sembol ismi Köroğlu'dur. Destanın Türkmen varyantında Köroğlu, dağınık Türkmenleri bir araya getirip, devlet kuran ve topraklarını genişleten bir beydir (Garrıyev *vd.*, 1990: 5-14; Söylemez, 2003: 167-175). Birçok Türkmen'in model aldığı Köroğlu, romanın başkahramanı İşret'in de idolüdür. Romanda Köroğlu destanında yer alan bazı bölümleri Nöbet Bahşı'nın ağzından anlatılır. Yazar, kahramanını zaman zaman Köroğlu'na benzetmiştir. "Gök gürültüleri İşret'in hatırına Köroğlu'nun coşkusunu getirdi. Nöbet'in tanıdık sesi kulaklarında yankılandı. 'Bağaca obasının başına gelen bela ve felaketten Nöbet haberdardır' dedi. O, şu anda İşret'in obadaşlarını başına toplayıp Köroğlu'nun deyişiyle koç yiğitleri hazır olmaya çağırıyordu" (Cumageldiyev, 1996: 27). İşret, içine düştüğü zor durumdan Köroğlu'nun coşkusu ile kurtulacağını düşünür.

Romanda başkahraman İşret'in yolculuk esansında tanışıp, uzun uzun sohbet ettiği tarihî şahsiyet Devletmehmet Azadi (Dövmemmet Azadi) bağımsızlık fikrinin en önemli sembolüdür. Bilgisi, fikirleri ve görgüsüyle İşret'i mest eden bu bilge insan Türkmenlerin bağımsızlığının en büyük savunucusu olan Mahtumkulu'nun babasıdır. Mahtumkulu'nun fikirlerinin gelişmesinde ve şekillenmesinde babasının büyük tesiri vardır. Onun Vagz-ı Azad adlı eserinde girişten sonraki bölümünde şair, adaletli olmayı, adil padişahları ve halka zulmetmeme gibi kavramları genişçe ele alır. (Sağlam, 2011: 50-155) Romanda Azadi bir ara hayal kurar. Hayalinde Türkmenlerin bir devlet altında olmasını tasarlar. "Hive'nin ve İran'ın gücü azaldığı zaman Devletmehmet hayal atına binmişti. O bütün Türkmenlerin bir devlet altında toplanmasını bir devlete tabi olmalarını istiyordu. Türkmenlerin kendi içinden adil bir hanın çıkmasını istiyordu. İsteklerini halka anlatma kaygısı duyuyordu" (Cumageldiyev, 1996: 280). Yazar, bu cümlelerde adil bir Türkmen devletine ve bağımsızlık fikrine gönderme yapar. Bunu ne kadar bilinçli yaptığının romandaki bir işareti de eserinin sonunda İşret'in gözleri kör edilirken çakan yıldırımın ardından bağımsızlık fikrinin temsilcisi Mahtumkulu'nun doğmasıdır. Roman, Mahtumkulu'nun doğumu ile son bulur. "Kara yıldırım mavi gökyüzünü yakmak için uğraştı, İşret'e göre mavi gök karcı yıldırımın darbesine dayanır da yanmazsa, kararmazsa onun oyulan gözleri yarın açık havayı ve ışıklı güneşi görecektir, O umutla güneşin doğmasını bekledi. Nusay'ın tepesinde bir yaz günü gök gürleyip yıldırım çaktığı gece Devletmehmet'in bir oğlu daha dünyaya geldi. Bebeğin adını Mahtumkulu koydular" (Cumageldiyev, 1996: 356). Romanın son cümlelerindeki gökyüzünü özgürlüğe benzetirsek, kara yıldırım da geçici bir süre yanıp sönen bir engeldir. Bu engel gün gelip ortadan kalkacak ve Mahtumkulu'nun şahsında sembolleştirilen bağımsızlık, serbestlik gerçekleşecektir. Cumageldiyev, gerek tarihî şahıslarla gerekse eserine taşıdığı materyallerle bağımsızlık yolunda Türkmen millî şuuruna bu romanla büyük bir hizmet sunmuştur.

SONUÇ

Türkmenistan, 27 Ekim 1991'de bağımsız olmuştur. Bundan önce altmış yedi yıl boyunca sosyalist bir idare tarafından yönetilmiştir. Bugün hür olan Türkmenistan'ın bağımsızlığına giden süreç, sosyalist dönemin roman izleğinde bu yazıda çeşitli delillerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Fransız düşünürlerden Loïse de Bonald'a göre edebiyat yaşanan çağa tutulan aynadır. Bonald, herhangi bir ülkenin ulusal edebiyatının dikkatlice okunması halinde o ülkenin daha öncesi ve kimliği hakkında bilgiler elde edilebileceğini söyler. Yine ünlü realist romancı Stendhal, Kırmızı ve Kara adlı romanında, romanı bir yol boyunca gezdirilen aynaya benzetir (Şan, 2004: 94-95). Sosyalist gerçekçilik her ne kadar realizm kadar tarafsız olamamışsa da yine de sosyalist dönem Türkmenistan'da yaşanan tarihî hakikate ayna tutmuştur edebî eserleri (romanları) toplumsal hadiseleri anlamada birer vesika olarak düşündüğümüz bu çalışmada başkahramanın üç aşamadan geçerek bağımsızlığa ulaşmayı temsil ettiği tespit edilmiştir. Olumlu kahraman, olumsuz kahraman ve yardımcı Rus üçlüsünün yer aldığı ilk aşama, sosyalizmin katı bir biçimde Türkmenistan'da uygulandığı ve kurulmaya çalışıldığı yıllara ışık tutar. Olumlu ve olumsuz kahramanın yer aldığı ikinci aşama sosyalist sistemin özellikle ekonomik olarak toplumda yerini sağlamlaştırma çabalarına işaret eder. Sadece olumlu kahramanın kaldığı son aşama yani 1980'lerin romanlarında ise Türkmen toplumunda yaşanan süreç açıkça ortaya konmuştur. Bir yanda rejimi savunan, her türlü gerçeğe gözünü yummuş radikal sosyalistler, diğer yanda sistemi eleştiren ve bağımsızlık isteyen yenilikçi yazarlar bulunur. Bu çatışmanın yaşandığı yıllarda sosyalizm iyice tükenmiştir ve yorulmuştur. Son depremi ve darbeyi beklemektedir. Aslında sistem kendi içerisinde insanın doğal hakkı olan birçok özgürlüğü elinden alarak kendi sonunu hazırlamıştır. Yaklaşık yetmiş yıllık bir süreçte baskı ve dayatmalara rağmen millî bilinç ve şuur kaybolmamış, fırsatını bulduğu ilk noktada (Türkmen romanı için bu nokta 1970 sonrasıdır) filizlenmiş ve kendi bağımsızlığına giden yola çıkmıştır. Türkmen edebiyatında nazmı ve nesirde bağımsızlık fikrine hizmet eden birçok numune bulunur. Roman türünde ise bu numuneler 1980'lerde zirveye ulaşır. Bu yıllarda yazılan yukarıda adı geçen romanların hem konuları hem de başkahramanları vasıtasıyla bağımsızlık fikrine hizmet edilir. Dolayısıyla bu eserler, bir nevi bağımsızlık idealinin mübeşşirleri olmuştur.

Kaynaklar

- GUMAGELDİYEV, T. (1996). *Kara Yıldırım* (akt. Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- CUMAYEV, K. vd. (1981). *Türkmen Sovet Edebiyatının Tarihi 5. Tom, İkinci Kitap*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- GARRİYEV, B. A. vd. (1990). *Görogli*. Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.

- GELDİYEV, G. (1989). *Duman Entek Daganok. Duman Daganda*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı, 359-367.
- GOVŞUDOV, A. (1956). *Saylanan Eserler, Kopet Dağın Eteğinde. 2. Tom*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- GÖKÇİMEN, A. (2007). *Ata Govşudov'un Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖKÇİMEN, A. (2011). *Başlangıçtan Bağımsızlığa Kadar Türkmen Romanı*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- HOCAGELDİYEV, N. (1974). *Gülle Degen Sünbüller*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- HUDAYNAZAROV, B. (2002). *Gumlular* (akt. Ramazan Çakır). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KARAKAŞ, Ş. (2008). Sovyet Edebiyatı Hakkında Bazı Tespitler. *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 459-469.
- KERBABAYEV, B. (1969). *Saylanan Eserler, Aygıtlı Edim. 1. Tom*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- KERBABAYEV, B. (1971). *Saylanan Eserler. Aygıtlı Edim. 2. Tom*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- KERBABAYEV, B. (2009). *Kararlı Adım Tarihi Türkmen Romanı* (akt. Yakup Sarıkaya). Konya: Çizgi Kitabevi.
- MEMMEDİYEV, Y. (1980). *Şapak*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- SAĞLAM, S. (2011). *Türkmen Şairi Azadı (Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞAN, M. K. (2004). Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar. *Edebiyat Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver), Ankara: Hece Yayınları, 91-132.
- SEYTEKOV, B. (1961). *Doğanlar I*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- SEYTEKOV, B. (1965). *Doğanlar III*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- SÖYLEMEZ, O. (2003). Türkmen Romanı Kara Yıldırım'da Köroğlu Destanı. *Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları*, 22, 167-175.
- TAGAN, A. (1980). *Saragt Galası*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- TANRIBERDİYEV, H. (1982). *Türkmen Edebiyatının Kervenbaşısı*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- YAGMIR, O. (1989). *Duman Daganda*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.